דרכה של ישראל לשגשוג כלכלי וחברתי

ההצלחות, והמכשולים שנותרו

סיפור ב-25 תרשימים

TIKVAH

פורום קהלת למדיניות
ריבונות לאומית. חירות הפרט.

פורום קהלת לכלכלה
סיוון תשע"ה - מאי 2015

דרכה של ישראל לשגשוג כלכלי וחברתי
ההצלחות, והמכשולים שנותרו

פורום קהלת לכלכלה

© כל הזכויות שמורות לפורום קהלת (ע"ר)

נדפס בישראל, תשע"ה - 2015

מסת"ב ISBN: 978-965-7674-11-6

תמונת השער: יואב פיצ'רסקי, 2015 © כל הזכויות שמורות.

דרכה של ישראל לשגשוג כלכלי וחברתי

ההצלחות, והמכשולים שנותרו

סיפור ב-25 תרשימים

פורום קהלת לכלכלה

הופק על ידי פורום קהלת, בחסות קרן תקוה

מהדורה מקוצרת, סיוון תשע"ה – מאי 2015

TIKVAH

פורום קהלת לכלכלה

הצלחות – תהליכים ומגמות בכלכלה הישראלית

- בשנים האחרונות גדלה במהירות ההכנסה בקרב כל סוגי משקי הבית (תרשים 1)
- שוק העבודה בישראל התחזק באופן משמעותי – בניגוד למה שהתרחש במדינות מפותחות אחרות; בעשור האחרון גדלו במיוחד שיעורי התעסוקה של נשים, ערבים וחרדים (תרשימים 2–4)
- אי-השוויון מצוי במגמת ירידה; בשל הצמיחה והשיפורים שחלו בשוק העבודה, ההכנסה הריאלית של קבוצות מעוטות הכנסה גדלה באופן ניכר בשנים האחרונות; ההשוואות הבינלאומיות של רמת אי-השוויון אינן מביאות בחשבון במידה מספקת את המבנה הגילאי הייחודי של ישראל (תרשימים 5–7)
- במהלך 15 השנים האחרונות עלה מדד המחירים לצרכן בהתאם ליעד האינפלציה הממשלתי (תרשים 8)

מכשולים שנותרו – תחומים המצריכים שינוי מדיניות

- רמת התוצר לנפש בישראל עודנה נמוכה בהשוואה למובילות שבין המדינות המפותחות (תרשים 9)
- פריון העבודה בישראל נמוך בהשוואה למדינות מפותחות אחרות. העלאת רמת הפריון מהווה אתגר ראשון במעלה עבור הכלכלה הישראלית (תרשימים 10–11)
- ההישגים הלימודיים של התלמידים בישראל נמוכים מאוד. שכר המורים אמנם עלה בשנים האחרונות, אך יש צורך בהפעלתן של רפורמות נוספות לצורך שיפור מתמשך בהישגים (תרשימים 12–15)
- ישראל צריכה להקטין את היקף הביורוקרטיה ולצמצם רגולציה ממשלתית בתחומים שונים, ובפרט בתחומי הטובין והמזון (תרשימים 16–20)
- ההוצאה הציבורית בישראל נמוכה בהשוואה למדינות מערב אירופיות אך גבוהה מזו של ארצות הברית ושל מדינות המתאפיינות בצמיחה מהירה; הגירעון המבני של ישראל עודנו גבוה (תרשימים 21–22)
- מדרגת המס השולי העליונה בישראל גבוהה בהשוואה לרוב המדינות המפותחות (תרשים 23)
- את הגידול המהיר במחירי הדירות ניתן לייחס במידה רבה לירידה בשיעורי הריבית ולגידול במס על רווחי הון בהשקעות פיננסיות (תרשימים 24–25)

חלק ראשון

הצלחות

.1
גם ההכנסה הנומינלית וגם ההכנסה הריאלית גדלו במהירות בשנים האחרונות, בקרב כל סוגי משקי הבית.

מדד הכנסה כספית נטו לנפש סטנדרטית
במחירים קבועים, בניכוי מדד המחירים לצרכן (1999 = 100)

הכנסה כספית נטו למשק בית
במחירים שוטפים

כל משקי הבית | ראש משק הבית שכיר | ראש משק הבית עצמאי | ראש משק הבית אינו עובד

*הקו המקווקו בין 2011 ל-2012 משקף את השינוי שחל במתודולוגיית סקרי ההכנסות בתקופה זו

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

.2
מצב שוק העבודה השתפר באופן משמעותי בעשור האחרון.

בשנים האחרונות חל שיפור משמעותי בשוק העבודה בישראל. שיפור זה כלל עלייה בשיעור ההשתתפות וירידה בשיעור האבטלה.

שיעור האבטלה ושיעור ההשתתפות בישראל (גילאי +15, נתונים משורשרים)

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

.3
שוק העבודה בישראל השתפר בשנים 2000–2013, גם בהשוואה למדינות מפותחות אחרות.

ב-2013 היה שיעור ההשתתפות בשוק העבודה בישראל מן הגבוהים ביותר בקרב המדינות המפותחות ושיעור האבטלה מן הנמוכים ביותר. הגידול שחל בשיעור ההשתתפות במהלך העשור החולף נבע בין היתר מן השינוי במערך הקצבאות שהופעל באוגוסט 2003, שינוי שחיזק את התמריץ ליציאה לעבודה.

שיעור האבטלה (גילאי 25–54), 2000–2013

שיעור השתתפות (גילאי 25–54), 2000–2013

2000 2013

מקור: OECD

.4
בקרב המצטרפים החדשים לשוק העבודה בעשור האחרון בלט שיעורם של נשים, ערבים וחרדים.*

בניגוד לעובדים הוותיקים, רבים מן המצטרפים לשוק העבודה בשנים האחרונות שייכים לקבו־צות אוכלוסייה המאופיינות בפריון נמוך יחסית.

הגידול המשמעותי בשיעור התעסוקה של עובדים אלה תרם לירידת אי־השוויון בהכנסות ולצמצום ממדי העוני בישׂ־ראל. עם זאת, הייתה לו השפעה שלילית על השכר הממוצע במשק.

שיעור השינוי במספר השכירים בין השנים 2002 ל־2011

קבוצות נבחרות

*חרדים: לפי מוסד לימודים אחרון

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקרי ההכנסות של הלמ"ס

.5
אי השוויון בהכנסה הכלכלית* מצוי בירידה רצופה החל משנת 2001 ואי-השוויון בהכנסה נטו ירד ברציפות משנת 2009, לאחר שהגיע לשיא בשנת 2006.

הקיטון באי-השוויון בשנים האחרונות, והגעתו לרמה הנמוכה ביותר מזה כ-20 שנה, מקורו בראש ובראשונה בשיפור שחל בשוק העבודה, במיוחד בקרב עובדים מעוטי יכולת.

מדדי ג'יני לאי-שוויון

*הכנסה כלכלית: הכנסה ברוטו מעבודה והון

מקור: מדדי ג'יני לאי-שוויון בהכנסה הכלכלית ובהכנסה נטו: שרשור נתוני המוסד לביטוח לאומי על-ידי פורום קהלת לכלכלה

מדד ג'יני לאי-שוויון בצריכה: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקרי הוצאות של הלמ"ס

.6
רמת אי-השוויון בהכנסות המאפיינת את ישראל יורדת כאשר נלקח בחשבון המבנה הגילאי של החברה הישראלית.

ניתוח שנעשה באמצעות רגרסיה משקף את המתאם הגבוה בין הכנסה לנפש ומבנה גילאי לבין מדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסות. מתאם זה משתקף בשני מודלים: במודל אחד המשתנה המוסבר הוא הלוגריתם של ג'יני ובמודל השני המשתנה המוסבר הוא מדד ג'יני.

כאשר נבחנים קשרים אלו, ישראל יורדת בדירוג אי-השוויון בהכנסות מהמקום ה-4 (מתוך 28 חברות ה-OECD שלגביהן קיימים נתונים לשנת 2011) למקום ה-15, על-פי המודל הראשון, ולמקום ה-7, על-פי המודל השני.

מדד ג'יני לאי שוויון בהכנסות: מדד מקורי ומדדים מתוקננים, נתוני 2011

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD

.7
הכנסותיהם של משקי בית מעוטי-הכנסה בישראל גדלו באופן ניכר בשנים האחרונות, גם באופן מוחלט וגם באופן יחסי (בהשוואה לשינוי שחל במדינות מפותחות אחרות**).

שינוי ריאלי בהכנסת החמישון התחתון*

2012-2008

2011-2005

*החישוב נעשה עבור ההכנסה נטו של P10, פרט הממוקם באמצע החמישון התחתון בדירוג ההכנסות נטו של כלל הפרטים באוכלוסייה

**המדינות הכלולות הן המדינות עבורן קיימים נתונים

***הממוצע המשוקלל של המדינות בתרשים, למעט ישראל

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD

.8
ב-15 השנים האחרונות עלה מדד המחירים לצרכן באופן עקבי עם יעד האינפלציה.

המשמעות של שיעור אינפלציה נמוך ויציב התואם את יעד האינפלציה היא קיומה של יציבות ומידה גבוהה של ודאות. זו מאפשרת למשקי בית ולחברות עסקיות להבחין בין שינויים מוחלטים ויחסיים במחירים ובשכר, וכך לקבל החלטות כלכליות מושכלות לטווח ארוך.

מדד המחירים לצרכן ויעד האינפלציה

*הנתון עבור שנת 2015 מבוסס על אומדן של פורום קהלת לכלכלה

מקור: הלמ"ס

חלק שני

מכשולים שנותרו

9.
למרות צמיחה מרשימה בשני העשורים האחרונים, רמת התוצר לנפש בישראל עודנה נמוכה בהשוואה למרבית המדינות המפותחות. עם זאת, החל משנת 2003 הצטמצם הפער במידה מסוימת.

רמת התוצר לנפש בישראל (המשקפת גם את רמת ההכנסה לנפש) עמדה על 92% מהרמה הממוצעת בארגון ה-OECD בשנת 2013, לעומת 80% בשנת 2005.

בשנים האחרונות עקפה רמת התוצר לנפש בישראל את הרמה הממוצעת באיחוד האירופי, אך הפער לעומת ארה"ב נותר כמעט ללא שינוי.

התוצר לנפש, בישראל ובקבוצות נבחרות של מדינות*

*בדולרים, מתוקני כוח קנייה (PPP), מחירי 2005

מקור: OECD ועיבודי פורום קהלת לבלבלה

.10
פריון העבודה בישראל נמוך ביחס לממוצע במדינות ה-OECD, ונמוך משמעותית ביחס לארה"ב. הגדלתו היא אתגר ראשון במעלה לשיפור כלכלת ישראל.

פריון לשעת עבודה, דולרים, מתוקני כוח קנייה (PPP), 2013

פריון לעובד, דולרים, מתוקני כוח קנייה (PPP), 2013

מקור: OECD ועיבודי פורום קהלת לכלכלה

.11

השוואת פריון העבודה ושיעורי התעסוקה של המגזרים החרדי והערבי לאלו של המגזר היהודי הלא-חרדי עשויה להוביל לגידול של יותר מ-13% בהכנסה הכוללת במשק.*

הסימולציה המוצגת בתרשים מצביעה על הפוטנציאל לשיפור רמת החיים בישראל אם יחול שינוי משמעותי ברמות התעסוקה והשכר של האוכלוסייה הערבית והחרדית.

מאידך, אם לא יחול שינוי כזה, רמת החיים של כלל האוכלוסייה תרד, על רקע המגמות הדמוגרפיות החזויות (גידול במשקלם של הערבים והחרדים בכלל האוכלוסייה).

ההשפעה של השוואת שיעורי התעסוקה והשכר של חרדים*** וערבים לאלו של יהודים לא-חרדים על ההכנסה הכוללת מעבודה (%, על פי נתוני 2013)****

*ההכנסה הכוללת - מחושבת לפי הכנסותיהם של הפרטים בגיל 15 ומעלה בהנחה ששכר העובדים זהה לפריון העבודה שלהם

**"השפעה סגולית": התרומה של כל מרכיב בהתחשב בהשפעה הכוללת הנובעת מהכפלת שיעור התעסוקה בשכר (פרופורציונלית)

***חרדים: לפי מוסד לימודים אחרון

****ההשוואה נעשתה בנפרד עבור גברים ונשים

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לסקרי הכנסות של הלמ"ס

.12
במועדים האחרונים חל שיפור בציון של תלמידי ישראל בתחום המתמטיקה במבחן פיזה; עם זאת, מיקומה הבינלאומי של ישראל עודו נמוך, ושיעור בעלי הציונים הנמוכים – גבוה.

אחוז התלמידים ברמות הנמוכות והגבוהות במבחני פיזה, 2012

ציון במתמטיקה בשלושת מבחני פיזה האחרונים

*ללא זרם החינוך החרדי

מקור: OECD

.13
שכר המורים* גדל בעשור האחרון והתקרב לשכר הממוצע של קבוצת השכירים המשכילים.

הרפורמות שהושקו במערכת החינוך בשנים האחרונות – אופק חדש ב-2008 ועוז לתמורה ב-2011 – הביאו לעלייה ניכרת בשכר החודשי של המורים במערכת.

הגידול שחל בשכר המורים עשוי להיות בעל השפעה חיובית על הישגי התלמידים אך אין בו די. בנוסף לכך יש צורך בשינויים שיהיה בהם כדי לחזק את העצמאות הניהולית של בתי הספר ולאפשר תגמול ותמרוץ של מורים בהתאם להצטיינותם.

שכר חודשי (במחירים שוטפים)

*כולל מפקחים

מקור: הלמ"ס ועיבודי פורום קהלת לבלבלה

.14
בעשור החולף גדל שיעור הזכאים לבגרות ברוב הרשויות המקומיות. אולם, ברשויות ערביות רבות שיעור הזכאים לבגרות העומדת בדרישות האוניברסיטאות עודנו נמוך, וברשויות החרדיות הוא נמוך ביותר.

אחוז זכאים לתעודת בגרות שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות

אחוז זכאים לתעודת בגרות

*הנתונים עבור אלעד הם עבור השנים 2009/10 ו- 2012/13 עבור עמנואל 2009/10 ו-2011/12

**רשויות חרדיות: אלעד ועמנואל - על-פי רשימת יישובי גרעין חרדיים של המועצה הלאומית לכלכלה; ביבנאל ובית-שמש מתגוררת אוכלוסייה חרדית גדולה שמשקלה קרוב למחצית מתושבי הרשות

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

.15
ישראל מדורגת במקום ה-27 במדד התחרותיות העולמי, ומפגרת בדירוג אחר מרבית המדינות המפותחות.

דוח התחרותיות העולמי 2014 , ציוני 40 המדינות המובילות (1- נמוך ביותר, 7- גבוה ביותר)

מקור: World Economic Forum, Competitiveness Report

.16
יתרונותיה של ישראל נותרו בתחומי החדשנות ורמה טכנולוגית. בתחום הבריאות והחינוך היסודי נותר ציונה גבוה אך ירד בעשור האחרון. החולשות העיקריות של ישראל במדד הינן "יעילות שוק הסחורות", "יעילות שוק העבודה" ו-"מוסדות", תחומים שגם מצויים בירידה.

ציונה של ישראל (ב-12 הקטגוריות הראשיות בדוח התחרותיות)

מקור: World Economic Forum, Competitiveness Report

.17
החסמים ליזמות הם גבוהים מאוד בהשוואה בינלאומית.

ציוניה של ישראל נמוכים במיוחד במדדים של מורכבות רגולטורית והגנה רגולטורית עודפת הניתנת לשחקנים הקיימים בשוק.

במדד ה"נטל האדמינסטרטיבי על חברות הזנק" ממוקמת ישראל במקום ה-24 מתוך 33 חברות ה-OECD. במדדי ההגנה הרגו־לטורית והמורכבות הרגולטורית ממוקמת ישראל במקום השני מהסוף והשלישי מהסוף, בהתאמה.

חסמים ליזמות. מדד הנע בין 0 (הכי פחות מגביל) ל-6 (הכי מגביל)

ישראל, ממוצעי ה-OECD והאיחוד האירופי, והמדינות המצויות בשני קצות הדירוג

מורכבות של תהליכים רגולטוריים

נטל אדמינסטרטיבי על חברות הזנק

הגנה רגולטורית על השחקנים הקיימים

מקור: OECD, Going for Growth, 2015

.18
ציוניה של ישראל נמוכים גם בתחומי הרגולציה הממשלתית ומעורבות ממשלתית.

ישראל עדיין מאופיינת במעורבות ממשלתית גבוהה ובמגבלות רגולטוריות משמעותיות בתחום הטובין.

במדד ה"בעלות הציבורית" ממוקמת ישראל במקום ה-24 מתוך 33 חברות ה-OECD. במדדים של מעורבות המדינה בפעילות העסקית ומגבלות על שוק הסחורות ממוקמת ישראל במקום הלפני-אחרון.

רגולציה ומעורבות בסקטור העסקי. מדד הנע בין 0 (הכי פחות מגביל) ל-6 (הכי מגביל)

ישראל, ממוצעי ה-OECD והאיחוד האירופי, והמדינות המצויות בשני קצות הדירוג

מגבלות רגולוטריות על שוק הסחורות

מעורבות המדינה: בעלות ציבורית

מעורבות המדינה בפעילות העסקית

מקור: OECD, Going for Growth, 2015

.19
בשנת 2011, השנה האחרונה שבה נבחנו הנתונים, היו מחירי המזון בישראל גבוהים כמעט בכל הקטגוריות בהשוואה ל-OECD, ארצות הברית וגוש האירו.

המחירים של כל קטגוריות המזון בישראל גבוהים בהשוואה למדינות מפותחות אחרות, להוציא קטגוריית הפירות והיר־קות. כפי שהראתה ועדת קדמי, ישנם מספר מקורות לרמת המחירים הגבוהה של מוצרי המזון בישראל, ובהם מגבלות על יבוא, ריכוזיות במקטע הייצור ובמקטע השיווק, ומערך תקינה בלתי-יעיל המתאפיין בהחמרות בלתי הכרחיות על השחקנים הכלכליים.

רמת המחירים של קטגוריות מזון שונות, בהשוואה למחירים הממוצעים ב-OECD

מקור: OECD

.20
שכר המינימום בישראל גבוה ביחס למדינות מפותחות אחרות והוא עתיד לגדול עוד יותר בשנים הקרובות.*

שכר מינימום ביחס לשכר חציוני לעובדים במשרה מלאה (2013)

שכר מינימום ביחס לשכר ממוצע לעובדים במשרה מלאה (2013)

*שכר המינימום בישראל יעלה בהדרגה מ- 4300 בתחילת 2015 ל- 5300 שקלים בדצמבר 2017

עובדים רבים בישראל, בפרט במגזר הציבורי מוגדרים כמועסקים בשכר מינימום כשהם למעשה מרוויחים משכורות גבוהות בהרבה, לעיתים מעל השכר הממוצע

**הנתון עבור ארה"ב מתייחס לשכר המינימום הפדרלי. בחלק מהמדינות בארה"ב שכר המינימום הקבוע בחוק הוא גבוה יותר

מקור: OECD

.21

ההוצאה הממשלתית בישראל נמוכה ביחס לרוב המדינות המערב-אירופיות; עם זאת, היא דומה לזו של יפן, וגבוהה מזו של ארצות הברית ומזו של מדינות מהירות-צמיחה.

הוצאות הממשלה הרחבה, אחוזי תוצר, 2014

*נכללו המדינות המתקדמות (Advanced Economies) בהן יותר מ-1 מיליון תושבים

מקור: IMF, World Economic Outlook, 2015

.22
הגירעון התקציבי המבני גבוה בהשוואה לרוב המדינות המפותחות.

ממשלות ישראל לא ניצלו במידה מספקת את שנות הצמיחה הגבוהה בעשור האחרון להפחתת הגירעון התקציבי.

למרות קביעת יעדי גירעון רב-שנתיים, לעתים קרובות, כאשר נדרש מאמץ פיסקאלי לעמידה ביעדים, הממשלה העדיפה לעדכן את היעדים ולהימנע מהמאמץ הנדרש.

כתוצאה מכך, הגירעון התקציבי המבני נותר גבוה הן באופן אבסולוטי והן בהשוואה בינ־לאומית, ובמידה שכלכלת ישראל תיפגע מזעזועים שליליים חופש התמרון של המדיניות הפיסקאלית יהיה מוגבל מאוד.

מאזן מבני של הממשלה הרחבה, % מהתוצר הפוטנציאלי, 2014

*נכללו המדינות המתקדמות (Advanced Economies) בהן יותר מ-1 מיליון תושבים

מקור: IMF, World Economic Outlook, 2015

.23
מדרגת המס השולי העליונה בישראל גבוהה בהשוואה לרוב המדינות המפותחות.

נטל המס בישראל, ובכלל זה שיעור המס הממוצע על הכנסה מעבודה, נמוך בהשוואה לרמתו לפני 10-15 שנים.

עם-זאת, מדרגת המס השולי העליונה, שהיא בעלת השפעה על בעלי הכנסה גבוהה במיוחד, נותרה גבוהה במונחים בינ־לאומיים.

מדרגת המס השולי הגבוהה ביותר (לתשלומי מס הכנסה וביטוח לאומי של מועסקים), 2014

מקור: נתוני ה-OECD, נתוני ממשלות ו-KPMG

.24
החל מ-2008 עלו מחירי הדירות בקצב מהיר.

בין 2007 ל-2014, לאחר בעשור של מגמת ירידה, עלו מחירי הדירות הריאליים בשיעור שנתי ממוצע של 8 אחוזים. העלייה החדה הביאה לכך שמחירי הדירות הריאליים בשנת 2014 היו גבוהים ב-68 אחוזים מאלו שנרשמו בשנת 2007 וב-27 אחוזים מהשיא הקודם שנרשם בשנת 1997.

מחירי דירות ריאליים (ביחס למדד המחירים לצרכן ללא סעיף הדיור)

אינדקס 1994 = 100

מקור: למ"ס

.25
את העלייה במחירי הדירות ניתן לייחס במידה רבה לירידה בשיעורי הריבית אך גם לעלייה בשיעור המס על רווחי הון; שתיהן תרמו להגברת הביקוש להשקעה בנדל"ן.

הירידה החדה בשיעורי הריבית במשק הוזילה מאוד עבור רוכשי הדירות את עלות תשלומי המשכנתא.

גורם נוסף הוא הפער בין שיעור המס על רווחי ההון לבין שיעור המס על רכישת דירה יחידה.

שני הגורמים יחדיו הגדילו את הכדאיות של רכישת דירה על פני חלופות השקעה אחרות.

שיעור הריבית של בנק ישראל והפער בין מס על רווחי הון ומס שבח על דירה יחידה

מקור: בנק ישראל, משרד האוצר

חלק שלישי

מקורות מידע ומתודולוגיה

מקורות מידע והערות מתודולוגיות

- **מקורות המידע:** הגופים העיקריים מהם נלקחו נתונים המופיעים בפרסום זה הם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) וארגון המדינות המפותחות (OECD). בנוסף לכך, נלקח מידע מהגורמים הבאים: בנק ישראל (BOI), הבנק העולמי (WB), קרן המטבע הבינלאומית (IMF), האו"ם (UN), ארגון העבודה הבינלאומי (ILO), הנציבות האירופית (EuroStat), הפורום הכלכלי העולמי (WEF) וכן מספר משרדי ממשלה בישראל הנזכרים בשמותיהם.
- **עיבוד נתונים:** המידע המוצג בפרסום זה כולל נתונים כפי שפורסמו על-ידי הגופים הנזכרים וכן נתונים אשר עובדו על-יד פורום קהלת לכלכלה. בשני המקרים תואר המקור באופן מפורט. נתוני התוצר של ה-OECD חושבו לפי expenditure approach.
- **השנים הנבחרות:** בהשוואות שנעשו לאורך זמן, טווח השנים הנסקר נבחר בהתאם לעקרונות הבאים:
  - השנה המאוחרת היא השנה האחרונה שלגביה קיים מידע
  - השנה הראשונה היא שנת 2000, השנה הראשונה שלגביה קיים נתון, או, בחלק קטן מן המקרים, שנה שמשקפת את המצב לפני שינוי המגמה
  - במקרים שבהם נסקרות שנים נבחרות, במקום רצף מלא של שנים, נעשה הדבר בהתאם לעקרונות הנזכרים
- **מדינות הייחוס:** השוואת ישראל למדינות אחרות נעשתה על-פי העקרונות הבאים:
  - במרבית המקרים הושוותה ישראל לממוצע מדינות ה-OECD, ובנוסף לכך גם לארצות הברית, לאיחוד האירופי ולגוש האירו (בשל היותן כוחות כלכליים ודמוגרפיים משמעותיים)
  - בחלק מן המקרים קובצו נתוני מדינות ה-OECD על-פי מפתח גיאוגרפי – אך רק במידה שהשונות בתוך כל אזור הייתה נמוכה יחסית
  - כאשר הייתה חשיבות לדבר חושב הממוצע משוקלל של מדינות ה-OECD, והוצג בנוסף לממוצע הפשוט; כל עוד לא נאמר אחרת, הממוצע של מדינות ה-OECD הוא הממוצע הפשוט
  - כאשר מקור המידע איננו ה-OECD, המדינות הנבחרות הן: כלל המדינות המשתייכות למאגר, חברות ה-OECD המופיעות במאגר, או הטובות ביותר בקטגוריה.
- **קבוצות האוכלוסייה:** נתונים מוצגים בחלוקה לקבוצת גיל או על-פי מין כאשר חלוקה זו קשורה למגמה הנבחנת. כאשר מדובר בחלוקה על-פי מאפיינים אחרים מופיעה הערה בנוגע לאופן הזיהוי של הקבוצות השונות (למשל מגזר חרדי)

פורום קהלת

פורום קהלת הוא מכון מחקר השוכן בירושלים ופועל לעיגון מעמד הקבע של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי, לחיזוק הדמוקרטיה הישראלית, קידום חירות הפרט ועידוד יישום עקרונות השוק החופשי בישראל. הפורום איננו מפלגתי ונשען על מקורות עצמאיים פרטיים ללא מימון ישיר או עקיף ממדינת ישראל או מכל ישות מדינית אחרת. כל תוצרי הפורום מוגשים למקבלי ההחלטות ולציבור ללא תמורה.

פורום קהלת (ע"ר)
רח' עם ועולמו 8
ירושלים, 9546306

טל' 02-6312720
פקס' 02-6312724

office@kohelet.org.il
www.kohelet.org.il

ISBN 978-965-7674-11-6
9 789657 674116